

Ковальчук М.П. Синтаксичні ознаки діалектного мовлення у посланні Митрополита Андрея Шептицького «До моїх любих гуцулів» / М.П. Ковальчук // Митрополит Андрей Шептицький – великий праведник України: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю / За ред. М. Ковальчука, С. Михайлюк, О. Русакової. – Івано-Франківськ: НАІР, 2015. – С. 225-230.

УДК 82'282:811.161.2

Михайло Ковальчук,

Коломийський інститут

*ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

**СИНТАКСИЧНІ ОЗНАКИ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ
У ПОСЛАННІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
«ДО МОЇХ ЛЮБИХ ГУЦУЛІВ»**

У статті на матеріалі послання Митрополита Андрея Шептицького «До моїх любих гуцулів» здійснено опис діалектних мовних ознак на синтаксичному рівні. Синтаксичні діалектні риси проаналізовано на рівні словосполучення, простого речення, визначено критерії класифікації виявлених діалектизмів.

Ключові слова: *діалектизм, синтаксична конструкція, гуцульський діалект, словосполучення, просте речення, словоформа, Митрополит Андрей Шептицький.*

Неординарна постать Митрополита Андрея Шептицького, без сумніву, вражає насамперед багатогранністю його духовно-творчої діяльності. Надзвичайно цінними є його численні праці у конфесійній сфері, які, маючи неабияке культурно-історичне й духовно-просвітницьке значення, можуть також стати об'єктом різносторонніх мовознавчих та літературознавчих

досліджень. В окремих лінгвістичних аспектах творчість митрополита Андрея Шептицького уже була об'єктом філологічних студій [див. праці: 1; 2; 4].

Цікавим є той факт, що звертаючись до мешканців Гуцульщини своїм посланням «До моїх любих гуцулів», Митрополит Андрей Шептицький використав бездоганний гуцульський діалект. Це, очевидно, було зумовлено потребою викласти послання зрозумілою для вірян мовою, з метою донести до них зміст пастирських настанов, щоб вони були максимально зрозумілі й сприйняті адресатами. При цьому використаний у посланні гуцульський говір характеризується наявністю яскравих діалектних ознак на різних рівнях мовної системи. Про цю особливість аналізованої пам'ятки зазначав М. Лесюк у своїй розвідці «Митрополит Андрей Шептицький – знавець гуцульського діалекту»: «Досконала обізнаність Андрея Шептицького з гуцульським діалектом проявляється на різних рівнях – лексичному, фонетичному, граматичному» [2, с.106].

У досліджуваній пам'ятці особливої уваги заслуговує аналіз граматичних діалектних особливостей, які проявляються в різних синтаксичних одиницях. Вони фіксуються переважно завдяки збереженню архаїчних конструкцій, що притаманно насамперед південно-західним діалектам [див. 3, с.153–154]. У пропонованій розвідці розглянемо виявлені в посланні діалектні риси на рівні функціонування різних синтаксем, зокрема компонентів простого речення (мінімальних синтаксем). При цьому такі говіркові ознаки проявляються через уживання характерних словоформ у межах різних типів синтаксичного зв'язку – підрядного, сурядного, предикативного.

У межах підрядного типу синтаксичного зв'язку діалектні ознаки простежуються в різних відмінкових формах при сполученні граматично нерівноправних компонентів – головного, що має семантико-синтаксичну валентність, та залежного. Виконуючи відповідну синтаксичну функцію в реченні, ці мінімальні синтаксеми, як правило, відрізняються від літературних форм (наводячи ілюстрований матеріал, виділяємо аналізовані діалектизми і подаємо їх літературні відповідники – *М.К.*).

У формі семантико-синтаксичного керування в межах словосполучень виявлено найбільшу кількість синтаксичних діалектизмів, які, вживаючись у відповідних відмінкових формах і будучи граматично залежними компонентами словосполучення, по-різному функціонують у структурі речення. При цьому діалектні риси часто фіксуються у вживанні прийменникових конструкцій (насамперед заміні прийменників). Інколи такий процес фіксується як у межах зазначеної відмінкової форми (літературні відповідники вживаються як аналогічні відмінкові грамемми), так і зі зміною відмінкової форми (в літературній мові вживаються інші відмінкові грамемми). Трапляються також і безприйменникові діалектні конструкції. Відповідно до зазначеного критерію в таких випадках виділяємо два граматичні варіанти діалектизмів у межах кожного відмінка: 1) прийменникові конструкції з тотожними відмінковими грамеммами; 2) прийменникові конструкції з різними відмінковими грамеммами. Кожен з них виконує в реченні відповідне функціональне навантаження, виражаючи визначені семантико-синтаксичні відношення.

У формі родового відмінка субстантивні синтаксеми як граматично залежний компонент словосполучення в основному виражають об'єктні, рідше атрибутивні або обставинні відношення. Діалектизми першого граматичного варіанта: *А ек до такої крадежі набере уже відваги, то й від сусіда упалит!* [5, с.91] – об'єктні відношення (літ.: *у сусіда украде*); *Скау Вам ходьби й за себе...* [5, с.95] – об'єктні відношення (літ.: *скажу про себе*); *... стримана заплама кличе за німсту до неба!* [5, с.91] – атрибутивні відношення (літ.: *про помсту з неба*). В межах цього варіанта трапляються словосполучення-діалектизми, в яких відсутнє семантико-синтаксичне узгодження: *... тай вид кілько то слабостей Ви усокотилибиси!* [5, с.99] – об'єктні відношення (літ.: *від скількох хвороб убереглися б*). *... кілько то гуцули пропили тай стратили через піснцтво вид єких 30 або 40 літ, то би гей смутний цей рахунок війшов* [5, с.94] – обставинні (темпоральні) відношення (літ.: *стратили за 30 або 40 років*). Діалектизми другого граматичного варіанта: *Єк добрий вівчар скрізь*

шукає віуці, шо пропала, і питає тай накликає, тай надслухає, ци уна де ни обізвеси... [5, с.79] – об’єктні відношення (літ.: *шукає вівцю*; засіб вираження – грамема знахідного відмінка); *так само ни годитси уносити гріха в супружество [6, с.82]* – об’єктні відношення (літ.: *вносити гріх* – знахідний відмінок) ... *его (гріх – М.К.) мусите доконче вірвати та викоренити зпомежи себе, ек Вам лиш миле дочесне шісте і спасеніє вічне [5, с.80]* – обставинні (локативні) відношення (літ.: *викоренити між собою* – орудний відмінок); *Єкби так єкий багатий гуцул хотів свого сина віслати на науку тих усіх річей, шо дуже придаютьси до таздівства, то най до мене напише [5, с.100]* – об’єктні відношення (літ.: *на науку тим речам* – давальний відмінок). Окремо виділяємо в межах другого варіанта діалектні форми родового відмінка з обставинною граматичною семантикою: ... *а чесом гибне з недогліду тазди, або з єкоїс слабости, шо на ню треба справедливий лік найти [5, 104]* – обставинні (каузальні) відношення (літ.: *гине через недогляд, через слабість* – знахідний відмінок); *І ни лиш самого гадуката, або нотаря, але порадьси й старших господарів, – чесних та добрих сусідів! [5, с.94]* – об’єктні відношення (літ.: *порадься не тільки з адвокатом чи секретарем, а й з господарями, з сусідами* – орудний відмінок).

У формі давального відмінка синтаксичні ознаки в аналізованій пам’ятці представлені меншою мірою. Виявлені адресатні діалектні синтаксеми належать другого граматичного варіанта, оскільки семантично співвідносяться з іншими відмінковими грамемами: *Дійде й до того, шо буде красти дєдиви, нени, ба й жинці та тітем! [5, с.91]* – об’єктні відношення (літ.: *буде красти у батька, у матері, у жінки, у дітей*); ... *ни буде у наших горах ані одної душі христенцкої, шо д’ним би моя бесіда ни зайшла [5, с.78]* – об’єктні (адресатні) відношення (літ.: *до них би бесіда не дійшла* – родовий відмінок). Натомість ... *цьоловік д’жинці приналежний [5, с.82]* – об’єктні відношення (літ. з *жінкою пов’язаний* – орудний відмінок); *Страшний, Браття Сердешні, цес гріх, ек заразит христенцкого летіня, страшніший, ек приблизитси д’тівці... [5, с.85]* – об’єктні відношення (літ.: *підкрадеться до дівчини*). Вживання у

конструкціях з давальним відмінком форманта *д'* як префіксальної морфемі, що є залишком колишнього прийменника *д* (*ід*) притаманне деяким говорам карпатської групи [1, с.157]. Безприйменникові конструкції-діалектизми вживаються меншою мірою: *І най Бог Всевишній провадит Вас і благословит Вам на кожду днину Вашого життя...* [5, 107] – об'єктні відношення (літ.: *благословить Вас* – знахідний відмінок).

Конструкції із знахідним відмінком у посланні відзначаються різноманітністю вираження діалектних ознак, виражаючи переважно об'єктні, рідше обставинні відношення. Діалектизми першого граматичного варіанта мають відмінності у вживанні прийменників. Найчастіше при цьому в діалектних конструкціях із знахідним відмінком уживається прийменник *за* в значенні *про*: *Тимунь чьоловік має святий обовезок **дбати тиж і за душою** жинки тай сокотити її вид усякого гріха...* [5, с.83] – об'єктні відношення (літ.: *дбати про душою*); *Скау Вам хотьби й **за себе*** [5, с.95] – об'єктні відношення (літ.: *скажу про себе*) – об'єктні відношення (літ.: *скажу про контракт*); *Можете **за супружество** своїм тітем говорити, можете їм радити...* [5, с.88] – об'єктні відношення (літ.: *про одруження говорити*); *А коли став **за контракти писати**, то памнітайте, Мої Добрі Люде, шо це річ дуже важна* [5, с.94] – об'єктні відношення (літ.: *про контракти писати*); *Засоромітси деді і нені безбожні та нечемні, шосте ни знали сокотити дівочої невинности Ваших дітей і **за маржину** бирше **дбали**...* [5, с.86] – об'єктні відношення (літ.: *про худобу дбали*); *... ек коли **йде за шісте та гаразд** тітей, **за супружество**, – ураз з Богом та молитвов зачинайте тай дуже уважайте, аби по Божому робити та розумно* [5, 97] – об'єктні відношення (літ.: *мова йде про щастя, гаразд, супружество*). У межах першого граматичного варіанта вживаються прийменникові або безприйменникові конструкції знахідного відмінка залежного компонента на позначення назв істот із множинною флексією, тотожною флексії називного множини: *Перш усеґо Ви, деді й нені христенцікі, **сокотім** свої **тіти** вид згіршення!* [5, с.87] – об'єктні відношення (літ.: *застерігайте дітей*); *... уни (хвороби – М.К.) **можут***

переходити з дєді й нені на тіти і на унуки та правнуки [5, с.86] – об’єктні відношення (літ.: *можуть переходити на дітей, онуків і правнуків*); ... *на страшну лифу гроші позичив* [5, с.96] – обставинні відношення (літ.: *під відсоток позичив*). Діалектні конструкції другого варіанта: *А чюжему на гріх зволети є дуже великим гріхом* [5, с.83] – об’єктні відношення (літ.: *спонукати до гріха* – родовий відмінок); *Він добивавси о урід...* [5, с.91] – об’єктні відношення (літ.: *добивався влади* – родовий відмінок); *А шо року по усі часи треба податок заплатити!* [5, с.97] – обставинні відношення (літ.: *постійно треба податок платити* – прислівник).

Діалектні конструкції орудного відмінка залежного компонента в межах першого варіанта трапляються поодинокі: *У своїм супружестві мають уни зі собов жити і мають любитиси* [5, с.82] – обставинні відношення (літ.: *повинні жити й любитися між собою*). Другий граматичний варіант більш поширений: ... *тебе журтом продавали* [5, с.89] – обставинні відношення (літ.: *жартома продавали* – прислівник); *А ба з чього утримуєси тільки коршем поміж Вами?!* [5, с.94] – обставинні (локативні) відношення (літ.: *утримується у вас* – родовий відмінок); *Пє, запиваєси, сама лиш собов питає!* [5, с.93] – об’єктні відношення (літ.: *дбає лише про себе* – знахідний відмінок); *А кількото наплачєси бідна жинка тай бідні тіти над тов його компанійов у коршмі!* [5, с.92] – обставинні (каузальні) відношення (літ.: *наплачється через компанію* – знахідний відмінок).

Діалектні конструкції з формально місцевим відмінком залежного компонента вживаються поодинокі. Перший граматичний варіант: *А кілько то разів христинин при оказії упаси...* [5, с.101] – обставинні каузально-умовні відношення (літ.: *при нагоді вп’ється*). Другий граматичний варіант: *Янгольська дівоча краса може затратитися у одній хвили* [5, с.87] – обставинні відношення (літ.: *може зникнути раптово* – прислівник); *Єк би мені хто з христен сказав по правді, кілько разів у коршмі буває...* [5, с.90] – обставинні відношення (літ.: *якби сказав відверто* – прислівник).

У пам'ятці зрідка фіксуються діалектні ознаки поєднання компонентів простого речення на основі сурядного типу синтаксичного зв'язку. Вони при цьому утворюють граматично рівноправні ряди і є однорідними компонентами речення (однорідні компоненти виділено, сполучники як засоби їх поєднання підкреслено – М.К.): *Супруги є образом того святого злучання, яке є **поміж Ісусом Христом, светим кнезем небесним, а Церьковов светов** [5, с.83]; ... най буде **й він** (чоловік – М.К.) **тай** его хата проклята!* [5, с.87]. У першому прикладі бачимо типове для деяких південно-західних діалектів вживання сполучника *a*, що є засобом вираження єднальних відношень. У другому реченні вжито характерне для діалектного мовлення поєднання сурядних сполучників з дещо різним значенням – єднального *й* та приєднувального *тай*.

У посланні також виявлено діалектні риси у предикативному поєднанні компонентів граматичної основи. Ці ознаки фіксуються у предикативних частинах складних речень, де збереглися залишки давніх дієслівних форм (для максимально повного відображення функціонально навантаження діалектизмів у межах предикативної частини наводимо складне речення – М. К.): *Заплачьте над сумнов своєв долев, тівчыта, шостеси безсоромно звели!* [5, с.86]; ... *Тобі готові ше й забути на вексіль або на скрипт, шос его підписав* [5, с.97]. У постпозитивній частині цих конструкцій спеціалізовані граматичні індекси (сполучник і сполучне слово) не тільки виконують роль сполучних засобів складного речення, а й вступають у предикативний зв'язок з дієсловом-предикатом, вказуючи при цьому на особу суб'єкта дії за допомогою історичних формантів – залишків давніх перфектних форм (-сте, -с).

Проаналізований діалектний матеріал засвідчує багатючий потенціал використання засобів говіркового мовлення у конфесійно-катехитичному тексті. Зокрема, на рівні словосполучення й простого речення діалектні конструкції надзвичайно урізноманітнюють виражальні можливості української народної мови. Пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького «До моїх любих гуцулів» як оригінальна пам'ятка конфесійного стилю, написана східнокарпатським говором, безумовно, становить цінний матеріал для

подальших лінгвістичних досліджень насамперед у діалектологічних студіях на різних рівнях мовної системи.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Лесюк М. Лінгвістичний феномен Андрея Шептицького / М. Лесюк // Писанка. Всеукраїнський культурно-мистецький етнографічний журнал. – Ч. 1 (17). – Верховина, 1996. – С. 6 – 7.
3. Лесюк М. Митрополит Андрей Шептицький – знавець гуцульського діалекту / М. Лесюк // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (мовознавство). – Випуск XIX–XX. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – С. 104–109.
4. Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм Митрополита А. Шептицького «О квестії соціальній» / І. Франко // Франко І. Твори в 50-ти томах. – Київ, 1986. – Т. 45. – С. 377–400.
5. Шептицький А. До моїх любих гуцулів / Пастирський лист до вірних Косівського деканату, писаний у Братківцях під Станіславом, даний у дні Св. Архистратига Михаїла р. б. 1900 / А. Шептицький // Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи. – Торонто, 1965. – Репринтне видання. – Львів, 1994. – Т. I. – С. 78–107.

Mykhailo Kovalchuk, Kolomyia Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

The dialect evidences in the syntax based on the pastoral epistle "To My Dear Hutsuls" by Metropolitan Andrey Sheptytsky have been examined in the paper. Syntactic dialectal features have been analyzed at the level of phrases, simple sentences.

Key words: dialecticism, syntactical phrase, Hutsul dialect, sentence, phrase, simple sentence, word form, Metropolitan Andrey Sheptytsky.